Právní filozofie jako barometr moderního rozumu?

(Reflexe problému na pozadí tzv. brněnské školy právní teorie.)[1]

Tatiana MACHALOVÁ

Když profesor Kubeš hodnotil stav právní filozofie ve 40tých letech v našem prostředí, tak v předmluvě ke své knize „Právní filozofie XX. století" konstatuje, že vzájemné vazby mezi právní filozofií a filozofií obecnou jsou, nebo alespoň se zdají být, zpřetrhány. Český filozof a český právník si přestávají rozumět a každý z nich mluví jinou řečí. Právní filozofie a teorie se čím dál tím více vzdaluje a odcizuje svému základu, filozofii obecné. Dokonce se Kubeš domnívá, že už nemá ani žádnou touhu z tohoto základu něco čerpat a začíná si žít svým vlastním životem. Tuto tendenci je možno pozorovat podle něho i u takového směru, jako je normativní teorie, která vlastně tvoří jádro tzv. brněnské právní školy; i ona se poznenáhlu odpoutává od svého filozofického základu[2].

Kubešovo hodnocení vyznívá v tomto období jako kritika plytkosti teoretického zdůvodňování ideje práva důsledkem ignorování filozofie. Proto jako jediné možné řešení z této situace vidí v návratu právní filozofie na filozofickou půdu a její pěstování jako filozofické disciplíny. Vzorem takové skutečné spolupráce jsou pro něho představitelé tzv. brněnské školy – F. Weyr, J. Kallab, J. Sedláček a jiní.

Od vzpomínané doby prošla obecná filozofie obdobím radikálních změn. Dnešní doba je pojmenována různě. Za příznačné rysy nadcházejících dějin jsou uváděny „pometafyzické myšlení" (J. Habermas), „postmoderní myšlení", „transformace filozofie" (K.O. Apel) apod. Proto i uváděný stav „odpoutávání se" právní filozofie od filozofie obecné může být různě interpretován. Jedno je však jasné, řešit problém smyslu filozofické reflexe práva nebo otázku oprávněnosti právní filozofie jako duchovního jevu není možné bez zaujetí konkrétního stanoviska k tomu, jaké poslání náleží filozofii samotné.

Kdybychom měli stručně charakterizovat filozofické východisko normativní teorie tzv. brněnské školy, tak rozhodující roli zde sehrála Kantova filozofie, přesněji její Schopenhauerova recepce a názory novokantovců (Wildelband, Rickert). Hlavním

[1]Tento článek byl podkladem referátu přednesného na konferenci „Brněnská věda a umění meziválečného období (1918 – 1939) v evropském kontextu", konané ve dnech 22. – 24. září 1993

[2]Kubeš, V.: Právní filozofie XX. století. Brno, 1947, s. 9.

tématickým obsahem se tak stává dualismus Sein a Sollen, který je doveden na půdě normativní teorie do nejradikálnější polohy; absolutního „odtržení" světa toho, co je (Sein) od světa toho, co má být (Sollen). Ve zdůvodňování normativity je patrný kantovský způsob transcendentálního zdůvodňování.

Naproti tomu obecná filozofie v této době (20. – 30. letech) je zmítána vlnou vznikání různých metodologických a tématických tendencí, které nejsou ničím jiným, než reakcí na její krizový stav spojený se zjevným koncem metafyziky.

Nebudeme věnovat pozornost mapování jednotlivých filozofických směrů a škol, přesahovalo by to rámec našich úvah. Dost na tom, že právě tyto tendence byly vlastně zárodkem dnešních proměn filozofie. Tradiční subjekt–objektová schémata vidění světa vyčerpala svou potenci a jsou nahrazována novými paradigmaty. Radikálně se mění logika filozofického tázání se; samotná filozofie ztrácí své výsostní postavení v hierarchii vztahu s ostatními vědami. Přestává určovat jejich hranice a místo, přestává být „umisťovatelem" a soudcem, jak výstižně označuje její funkci německý filozof a sociolog J. Habermas[3]. Důsledkem těchto proměn je zároveň proces „krystalizace" samotných typů racionality, a to v tom smyslu, že jednotlivé vědní disciplíny se stávají samostatné a nezávislé. Bez přičinění filozofie jsou schopny rozvíjet vlastní logiku tázání se, vlastní způsob analýzy a zdůvodňování objektu svého zkoumání. (Nejmarkantněji se to projevuje u sociologie, psychologie, ale i vědách o umění apod.)

Proto když budeme Kubešem vzpomínaný stav právní filozofie ve 40tých letech interpretovat z uvedeného hlediska, které již nepředpokládá metodologickou a tématickou závislost věd od filozofie, tak situace, označovaná jako „zpřetrhání" pout mezi filozofií obecnou a právní, nemusí znamenat jenom něco negativního ve smyslu úpadku nebo konce. Právě naopak, tuto situaci je možno v těchto dějinných souvislostech prezentovat jako vznikání uváděné tendence; vytváření se samostatně fungujících struktur racionality apod.

Když uvážíme, že Kant svým apriorismem jednoznačně přisoudil filozofii jako vědě poslání určovat hranice poznání a tím ji postavil do role onoho „umisťovatele" a soudce věd, tak právě normativní teorie zasazuje poznávacím privilegiím filozofie jeden ze zdrcujících úderů. Rovněž ten stejný Kant svým pojetím diferencujícího se rozumu na jeho momenty (praktický a teoretický) vytváří prostor pro artikulaci jednotlivých dimenzí racionality a jejich strukturálních prvků. Nejinak je tomu i v případě normativního rozměru praktického rozumu.

Normativní teorie zdůvodňuje normativitu jako hodnotově neutrální schopnost logického usuzování. Úsilí o překonání jednostrannosti logického formalismu vede následovně ke koncentraci pozornosti jenom na deontické aspekty. Vyděluje se tak téma, které je možno rozvíjet i v obecné rovině bez návodu kritiky rozumu[4]. Tato schopnost zobecňování se stává oním kritickým bodem.

[3]Habermas, J.: Filozofia ako miestodržiteľ a interprét. In: Za zrkadlom moderny. Bratislava, 1991.

[4]Tamtéž, s. 294.

Na jedné straně je právní teorii dána možnost rozvinout potenci vlastní logiky tázání se, dospět k vlastnímu obecnému pohledu na bytí objektu svého zájmu. Na straně druhé tato autonomnost vystavuje právní teorii nebezpečí velkolepých jednostranností, které není schopna sama ze sebe překonat. Ve jménu „čistoty" právního diskurzu jsou potom takové hodnoty jako je pravda nahrazovány problémem platnosti, dobro je redukováno na akt spravedlnosti[5].

Úloha právní filozofie je potom zredukována jen na funkci „nástroje", umožňujícího vyšší stupeň abstrahování. Podle míry uznání autonomie praktického rozumu je její poslání viděno buď jako ryze filozofické disciplíny nebo jako součástí právní teorie. (Z představitelů brněnské právní školy se k této pozici přiklání J. Kallab svým pojetím vědy o právu.)

Jaké však může být poslání obecné filozofie v situaci, kdy ztrácí své tradičně pojaté funkce?

J. Habermas odmítá radikální názory o definitivním konci filozofie nebo jejím nahrazením jinými duchovními útvary[6]. Podle něho má filozofie šanci aktualizovat se jako „strážkyně" racionality. Svou zaměřeností na celek, totalitu, může plnit úlohu interpreta orientovaného na životní svět, na odhalování jeho obecných struktur[7]. Analogicky můžeme zdůvodnit i poslání právní filozofie, za předpokladu, že rozum bude považován za arzenál topoi. Hermeneutická funkce potom dává právní filozofii možnost dosahovat toho, co bychom mohli nazvat „synergetický efekt" jednotlivých normativních diskurzů. Samotný právní diskurz by tak byl naplňován smysluplným obsahem, tak, aby starost o právo znamenala hlavně starost o člověka a život vůbec.[7)]

Tato stať je jen prvním pokusem prezentovat východiska názorové pozice, která se může stát aktuální výzvou pro zkoumání dějin právního myšlení. Analýza jednotlivých etap právního myšlení by měla být vystřídána zdůvodňováním samotného fenoménu – právní myšlení. Retrospektivní pohled na normativní teorii a místo brněnských podnětů v ní by potom nevyznívalo sentimentálně nebo jako projev „tématického konjukturalismu".

* * *

[5]Tamtéž, s. 294.

[6]Rorty, R.: Der Spiegel der Natur. Frankfurt/Main, 1991, s.424.

[7]Kaufmann, A.: Rechtsphilosophie in der Nach–Neuzeit. Heidelberg, 1990, s. 68.

SUMMARY

Legal Philosophy as a Barometer of Modern Reason?

(A Reflexion of the Problem on the Background of the So Called Brno School of Law)

The article aims to refer to a possible interpretation of the role of legal philosophy in the intellectual life of the society. The problem is dealt with on the background of the evaluation of the relationship of general philosophy and legal philosophy included in „Legal Philosophy of the 20th century" by V. Kubeš. This relationship is viewed as undergoing a deep crisis, as separating of legal philosophy from its theoretic basis. The author is of the opinion that solving such a problem requires answering the question what function general philosphy performs. She also refuses the standpoint of the postmodernists, stating the demise of philosophy or its substitution by other forms of thought. The author's opinion is based on Habermas' view of philosophy as a „guardian" of reasonability and the interpreting agent. By the way of analogy she tries to give reasons for the function of legal philosophy. Legal philosophy as an expression of a certain dimension of rationality may lead to inducing something like a „synergetic effect" of the several normative discourses. Then even the legal discourse itself would be filled with a meaningful content so that the concern for law would mean in the first place the concern for Man.